

GÁL-BORUS ÉVA – GÁL-BORUS LÁSZLÓ:

**ERDÉLYI NAGYVÁROSOK NÉPESSÉGÉNEK
NEMZETISÉGI ÖSSZETÉTEL SZERINTI
ALAKULÁSA**

Egy ország, régió vagy település nemzetiségi összetételét és ennek változását a népszámlálások során nyert adatok felhasználásával lehet tanulmányozni. Romániában a XX. században öt alkalommal tartottak népszámlálást, és ezek eredményeit nyilvánosságra is hozták: 1930-ban, 1956-ban, 1966-ban, 1977-ben és 1992-ben. Az 1941-es román népszámlálás során nem gyűjtöttek adatokat Észak-Erdély területéről, amely a Bécsi döntés következtében 1940-ben Magyarországhoz került. Bár 1941-ben a magyar állam utasítására Észak-Erdély területén is végeztek népszámlálást, ennek adatait nem használhatjuk viszonyítási alapként, mivel egy sajátos ideiglenes állapotot rögzítenek: Erdély kettéosztása következtében megindult a román nemzetiségűek Dél-Erdély, és a magyar nemzetiségűek Észak-Erdély felé irányuló vándorlása, így a két régió nemzetiségi összetétele jelentősen megváltozott. Viszont 1944 után az elvándoroltak nagy része visszatért korábbi lakhelyére. Az 1948-as népszámlálásnak csupán az előzetes adatait hozták nyilvánosságra, így ezeket nem fogjuk elemzésünkben felhasználni.

A népszámlálások során az etnikai hovatartozáson kívül az anyanyelvre is rákérdeztek, és a népesség mindkét jellemző szerinti megoszlását közzétették, kivéve az 1977-es népszámlálást, amikor az összeírás során használt számlálólapon külön tudakolták a nemzetiséget és külön az anyanyelvet, de a népszámlálási kiadványban a népesség úgynevezett „nemzetiség és anyanyelv szerinti” összesítését tették közzé.

Románia összlakosságának 1930-ban 77,9%-a volt román nemzetiségű, 10%-a magyar, 4,4%-a német, 3,2%-a zsidó és 1,7%-a cigány. A többi nemzetiség aránya 1% alatti volt. 1956-ra a zsidóság aránya csökkent a legnagyobb mértékben (0,8%-ra), ezt követte a németek arányának felére (2,2%) való csökkenése. Ezeket az adatokat a zsidóság deportálása, valamint a háború alatt és közvetlenül utána történő nagyarányú kivándorlás magyarázza. A romániai magyarság száma 1977-ig növekedett, az 1930-as lélekszámhoz (1423,4 ezer) viszonyítva 16,9%-kal, de a román nemzetiségűek gyorsabb ütemű növekedésének következtében 1977-ben a magyar nemzetiségűek aránya országos szinten 7,9%-ra esett vissza. 1977-től a magyarok száma fokozatosan csökken, 1992-ben 89 ezerrel kevesebb magyar nemzetiségű egyént regisztráltak.

1. táblázat. Románia lakosságának nemzetiség szerinti megoszlása a népszámlálások időpontjában *

	1930		1956		1966		1977		1992	
	ezer fő	%	ezer fő	%	ezer fő	%	ezer fő	%	ezer fő	%
Összese	14280,	100	17489,	100	19103,	100	21559,	100	22810	100
Román	11118,	77,	14996,	85,	16746,	87,	18999,	88,	20408,	89,
Magyar	1423,4	10	1587,7	9,1	1619,6	8,5	1713,9	7,9	1625,5	7,1
Cigány	242,6	1,7	104,2	0,6	64,2	0,3	227,4	1,1	401,1	1,8
Német	633,5	4,4	384,7	2,2	382,6	2	359,1	1,7	119,5	0,5
Zsidó	451,9	3,2	146,3	0,8	42,9	0,2	24,7	0,1	9	0,0
Egyéb	411,1	2,8	270,5	1,6	247,4	1,3	235,2	1,1	246,4	1,0

- Forrás: Recensămîntul populației și al locuințelor din 7 ianuarie 1992, vol. IV., Structura populației pe naționalități

1992-ben a magyaroknak csupán 1,3%-a él a Kárpátokon kívül, legnagyobb részük pedig Erdélyben. Mivel minket főképp a magyar nemzetiségűek számának és

arányának alakulása érdekel, elemzésünk Erdély területére korlátozódik.

Erdélyen belül is eltérő a magyar nemzetiségűek megyénkénti aránya. Az 1992-es népszámlálás szerint a magyar nemzetiségűek két megyében alkotják a lakosság többségét: Hargita megyében 84,7, Kovászna megyében 75,2%. További hét megyében a magyar lakosság aránya meghaladja a tíz százalékot: Maros: 41,4%, Szatmár: 35,0%, Bihar: 28,4%, Szilág: 23,7%, Kolozs: 19,9%, Arad: 12,5% és Máramaros: 10,2%. Ezek Arad kivételével Észak-Erdélyi megyék. 100.000-nél nagyobb lélekszámú magyarság hat megyében található: Hargita 295,1 ezer, Maros 252,7 ezer, Bihar 181,7 ezer, Kovászna 175,5 ezer, Kolozs 146,2 ezer, Szatmár 140,4 ezer. Ezekben a megyékben él a romániai magyarság mintegy háromnegyede.

Elemzésünkbe azok az erdélyi városok kerültek bele, amelyek lakossága az 1992-es adatok szerint meghaladja a 100.000 főt, és jelentős a magyar kisebbség számaránya (20% fölötti). 1992-ben az erdélyi magyarság egynegyede százezresnél nagyobb városokban élt: kilenc városban összesen 409.512 magyar nemzetiségűt regisztráltak. Az elemzésből kihagytuk azokat a városokat, amelyekben a magyar nemzetiségűek részaránya 1992-ben nem érte el a 20%-ot. A 20%-os küszöböt azért tartottuk érdekesnek, mert a helyi közigazgatásra és a köztisztviselők jogállására vonatkozó kormányrendeletekben ez volt bizonyos kisebbségi jogok odaítélésének kritériuma: többnyelvű helységnévtáblák, a kisebbség nyelvét ismerő tisztviselők alkalmazása. Összesen négy nagyváros felel meg ezeknek a feltételeknek: Kolozsvár, Nagyvárad, Marosvásárhely és Szatmárnémeti, amelyekben 1992-ben a magyarok számaránya a következő volt:

2. táblázat. A magyarok abszolút és relatív száma négy erdélyi nagyvárosban 1992-ben

Város	Összlakosság	Magyarok száma	Magyarok aránya
Kolozsvár	328602	74871	22,78%
Nagyvárad	222741	74225	33,32%
Marosvásárhely	164445	84493	51,3%
Szatmárnémeti	131987	54013	40,92%

Habár Sepsiszentgyörgy és Csíkszereda lakossága nem haladja meg a százezret, fontosnak tartottuk végigkövetni e két megyeközpont nemzetiségi összetételének alakulását is, mivel ezeken a településeken a magyarok a lakosság túlnyomó többségét alkotják.

3. táblázat. A magyarok száma és aránya a két székely megyeközpontban 1992-ben

város	összlakosság	magyarok száma	magyarok aránya
Sepsiszentgyörgy		51073	74,71%
Csíkszereda	46228	38359	82,97%

1. A VÁROSOK ETNIKAI ARCULATÁNAK ALAKULÁSA 1930 ÉS 1992 KÖZÖTT

Az 1910-es magyar népszámlálásról nincsenek városra lebontott nemzetiségi adataink. Viszont a városi románság arányának növelését célzó városfejlesztési politika eredményeit híven tükrözi az a tény, hogy míg 1910-ben Erdély városi lakosságának 17,6%-a volt román anyanyelvű (1910-ben csak az anyanyelvet regisztrálták), 1930-ra ez az arány 35%-ra nőtt.

1.1. Kolozsvár

Kolozsvár összlakossága már 1930-ban 100.844 volt, azaz meghaladta a 100.000-et. Az 1930-as népszámlálás a nemzetiségre és az anyanyelvre is rákérdezett. Kolozsváron a lakosság e két jellemző szerinti összetételét tekintve jelentősen különbözik.

4. táblázat. Kolozsvár lakosságának nemzetiség és anyanyelv szerinti összetétele 1930-ban

nemzetiség					
összes	román	magyar	zsidó	német	egyéb
100844	34895	47689	13062	2500	2698
100%	35,60%	47,28%	12,95%	2,47%	2,67%
anyanyelv					
összes	román	magyar	jiddis	német	egyéb
100844	34836	54776	6691	2702	1839
100%	34,54	54,32	6,64	2,68	1,82

Megfigyelhető, hogy a magyar anyanyelvűek kb. 7000-rel többen vannak, mint azok, akik magyar nemzetiségűnek vallották magukat. Ez a két jellemző hét százalékban tér el egymástól (54,32, ill. 47,29%). A magyar anyanyelvűek számát főképp az életformájában és kultúrájában a magyarsággal azonosult zsidóság gyarapította. Az 1930-as népszámlálás során a román állam kísérletet tett arra, hogy rábírdja az izraelita vallású magyar anyanyelvűeket, vállalják zsidó nemzetiségüket, hiszen ezáltal is csökkent a magyarság számaránya. A magyar anyanyelvűek másik része a kis számban élő nemzetiségek közül kerül ki.

Valószínű, hogy a német anyanyelvűek és a német nemzetiségűek közötti 200 fős eltérést a zsidó etnikum jelenlétének köszönhető, a zsidóság egy része német anyanyelvű volt.

Ugyanakkor a románok esetében nemzetiség és anyanyelv szerint nincs jelentős eltérés (34.895 ill. 34.836 fő). A későbbi népszámlálások esetében a magyar nemzetiségűek és anyanyelvűek száma közeledik: 1956-ban az eltérés 3000, 1992-ben már csak 280. Ugyanakkor 1364 magyar nemzetiségű anyanyelve román, és 609 román nemzetiségű a magyart jelölte meg anyanyelveként.

5. táblázat. Kolozsvár lakosságának nemzetiség szerinti alakulása 1930-tól – 1992-ig

	összes	nemzetiség					
		román		magyar		egyéb	
		szám	%	szám	%	szám	%
1930	100844	34895	34,60	47689	47,29	18260	18,11
1956	154723	74033	47,85	74155	47,93	6535	4,22
1966	185663	104914	56,51	76934	41,44	3815	2,05
1977	262858	173003	65,82	86215	32,80	3640	1,38
1992	328602	248572	75,65	74871	22,78	5159	1,57

1930 és 1956 között Kolozsvár összlakossága 53,4%-al növekedett. A román lakosság növekedése a leglátványosabb – számuk 16 év alatt megduplázódott. A magyar lakosság száma is másfélszeresére növekedett, de számaránya az összlakosságon belül gyakorlatilag nem változott. A románok 13 százalékpontnyi növekedése a más nemzetiségűek – elsősorban a zsidók százalékarányának csökkenésével magyarázható. A zsidó nemzetiségűek száma a háború alatt és közvetlenül utána a deportálások és a tömeges kivándorlás következtében drasztikusan lecsökkent. 1956-ban a kolozsvári zsidók száma 4530. Az 56-os népszámlálások eredményeiben a zsidó és a német kisebbség alacsony számaránya miatt már nem szerepel önálló nemzetiségként, csak az összevont, „egyéb” kategóriában. Az egyéb nemzetiségűek kategóriája egészen 77-ig folyamatosan csökken, a 92-es arányszám

ismét nagyobb (1,53%), ebből 3201roma, 1149 német, 344 zsidó.

1956-ban a román és magyar nemzetiségűek aránya majdnem azonos volt. 1956-tól nagyon eltérő ütemben növekszik Kolozsvár román és magyar lakossága. 1977-re a román lakosok száma elérte a 173 ezret, 56 és 66 között 3,54%-os, 66 és 77 között 4,65%-os átlagos évi gyarapodással, míg a magyarok száma alig haladta meg a 86 ezret, 0,37%-os illetve 1,04%-os átlagos éves növekedési ütem mellett.

6. táblázat. Kolozsvár nemzetiségeinek számbeli változása és az átlagos éves növekedési ütem

lélekszám változás		periódus	átlagos éves növekedési ütem	
román	magyar		román	magyar
39138	26466	1930–1956	3,05	1,78
30881	2779	1956–1966	3,54	0,37
68089	9281	1966–1977	4,65	1,04
75569	-11344	1977–1992	2,44	-0,93

1992-ben a magyar nemzetiségűek lélekszáma 11344-gyel volt kevesebb az 1977-ben regisztrálnál. Ez a csökkenés elsősorban a nyolcvanas évek második felétől felerősödő kivándorlással magyarázható. Ennek következtében a kolozsvári magyar nemzetiségűek aránya 22,78%-ra esett vissza. Ebben a periódusban a román nemzetiségűek száma is lassabb ütemben növekedett, az előző periódushoz viszonyítva.

1.2 Nagyvárad

1930-ban Nagyvárad lakosságának 51,56%-a magyar nemzetiségű, azonban a magyar anyanyelvű lakosság számaránya 66,56%. Az anyanyelv és a nemzetiség szerint 15 százalékpontnyi (12409 fő) eltérés nagy része itt is, mint Kolozsvár esetében a zsidó nemzetiségűek számából adódik. Erdélyben Nagyváradon élt a legnagyobb számú és

leginkább elmagyarosodott zsidó közösség (1930-ban 14.764 fő). A zsidóság valós számának megállapításához a felekezeti megoszlást is figyelembe kell venni. Váradon 19.838 személy volt izraelita vallású, azaz a lakosság 23,99%-a. Ebből is kitűnik, hogy a nagyváradi zsidóság gyakorlatilag beleolvadt a magyar lakosságba. Az is figyelemre méltó, hogy a román nemzetiségűek száma kétezerrel meghaladja a román anyanyelvűekét, ez a különbség valószínűleg a magyar anyanyelvű románok számából adódik.

7. táblázat.

Nagyvárad lakosságának nemzetiség és anyanyelv szerinti megoszlása 1930-ban

nemzetiség				
összes	román	magyar	zsidó	egyéb
82687	22412	42630	14764	2881
100%	27,10%	51,56%	17,85%	3,48%
anyanyelv				
összes	román	magyar	jiddis	egyéb
82687	20914	55039	4112	2622
100%	25,29	66,56%	4,97%	3,17%

8. táblázat.

Nagyvárad lakosságának a nemzetiség szerinti alakulása 1930-tól – 1992-ig

	nemzetiség						
	összes	román		magyar		egyéb	
		szám	%	szám	%	szám	%
1930	82687	22412	27,10	42630	51,56	17645	21,34
1956	98950	35581	35,96	58424	59,04	4945	5,00
1966	122534	56436	46,06	62955	51,38	3143	2,57
1977	170531	91925	53,91	75125	44,05	3481	2,04
1992	222741	144244	64,76	74225	33,32	4272	1,92

Nagyváradon Kolozsvárhoz hasonlóan változik a lakosság nemzetiségi összetétele, azzal a különbséggel, hogy az első periódusban nem annyira gyors a románok számarányának növekedése. 1977-ben viszont a város román lakóinak aránya már meghaladja az ötven százalékot és 1992-re az összlakosság 64,76%-át teszik ki. Ha felületesen vizsgáljuk az adatokat, azt figyelhetjük meg, hogy a magyarok aránya 30-tól 56-ig 51,56%-ról 59,04%-ra emelkedett. Azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül a más nemzetiségűek arányának 16,34 százalékpontnyi arányvesztését sem (1956-ra a váradi zsidó nemzetiségűek aránya 3,64%-ra esett vissza). Ugyanakkor ha összevetjük a magyar és a román lakosság arányát (1930-ban 34,46% román, 65,54% magyar, míg 1956-ban 37,86% román, 62,14% magyar nemzetiségű élt Váradon), megfigyelhetjük, hogy a magyarok románokhoz viszonyított aránya csökkent.

9. táblázat.

Nagyvárad nemzetiségeinek számbeli változása és az átlagos éves növekedési ütem

lélekszám változás		periódus	átlagos éves növekedési ütem	
román	magyar		román	magyar
13169	15794	1930–1956	1,86	1,27
20855	4531	1956–1966	4,72	0,75
35489	12170	1966–1977	4,53	1,62
52319	-900	1977–1992	3,05	-0,08

A román lakosság növekedése 1956 és 1977 között a legnagyobb, a nevezett periódusban a román nemzetiségűek száma 55.344-gyel nőtt. A magyarság növekedése nem egyenletes, az 56-tól 66-ig terjedő periódusban az átlagos éves növekedési ütem nagyon alacsony, a következő periódusban némileg emelkedik, de messze elmarad a románok átlagos éves növekedési ütemétől. A 77-től 92-ig terjedő időszakban a románok

átlagos éves növekedési üteme kis mértékben visszaesik, ugyanakkor a magyaroké negatív értéket vesz fel, ez a csökkenés azonban nem olyan nagymértékű mint Kolozsvár esetében.

1.3. Szatmárnémeti

A második legnagyobb partiumi város, Szatmárnémeti nemzetiségi összetétele is a nagyváradihoz hasonlóan változott. Összehasonlítva az 1930-as és 1956-os adatokat, megfigyelhető, hogy a városban az egyéb kategóriába sorolt nemzetiségek száma csökken a legnagyobb mértékben. 1930-ban a város lakosságának 20,76%-a zsidó, az izraelita vallású lakosok aránya még ennél is nagyobb. A magyar anyanyelvűek száma több mint nyolcezerrel haladja meg a magyar nemzetiségűek számát. Ebből körülbelül ötezer zsidó és 2500 román nemzetiségű. A románok abszolút száma is és százalékos aránya is folyamatosan növekszik, 1930-tól 92-ig 16.251 főről 72.708-ra, százalékban pedig 31,56%-ról 55,09%-ra emelkedik. A magyarok aránya 56-ban a legnagyobb, a 66-os népszámláláskor 50% alá esik. 1992-ben a lakosoknak már csak 41%-a magyar, de ez az arány még mindig magasabb, mint a Kolozsvár vagy Nagyvárad esetében.

10. táblázat.

Szatmárnémeti lakosságának nemzetiségi összetétel szerinti alakulása 1930-tól – 1992-ig

	összes	nemzetiség					
		román		magyar		egyéb	
1930	51495	16251	31,56	21916	42,56	1.3328	25,88
1956	52096	18120	34,78	31204	59,90	2772	5,32
1966	69769	33197	47,58	34504	49,45	2068	2,96
1977	103612	52855	51,01	48861	47,16	1896	1,83
1992	131987	72708	55,09	54013	40,92	5266	3,99

1.4. Marosvásárhely

A vizsgált időszakban Marosvásárhely lakossága növekedett a leggyorsabb ütemben. A város 1930-ban még kisebb, mint Szatmárnémeti, azonban 1956-ra már meghaladja azt a lakosság számának szempontjából. 1992-re Marosvásárhely lakossága megnégyszereződött, ez 2,34%-os évi átlagos növekedési ütemet jelent. 1930-ban még jelentős zsidó kisebbség élt a városban, számuk 1956-ra lecsökken. Ugyanebben az időszakban a magyarok száma megduplázódott, a román lakosok száma is nőtt, de arányaiban csökkent. 56-tól fordított irányú fejlődésnek lehetünk tanúi, a románok aránya folyamatosan nő, míg a magyaroké csökken. Ennek ellenére 92-ben még mindig abszolút többségben volt a magyar lakosság. Marosvásárhely az egyetlen olyan százezresnél nagyobb város, ahol a magyarság még többségben van.

11. táblázat.

Marosvásárhely lakosságának alakulása nemzetiség szerint 1930-tól – 1992-ig

	nemzetiség						
	összes	román		magyar		egyéb	
		szám	%	szám	%	szám	%
1930	40058	10715	26,75	22898	57,16	6445	16,09
1956	65194	14623	22,43	48077	73,74	2494	3,83
1966	86464	24638	28,50	60211	69,64	1615	1,87
1977	130076	45639	35,09	82200	63,19	2237	1,72
1992	164445	75851	46,13	84493	51,38	4101	2,49

1.5. Sepsiszentgyörgy és Csíkszereda

Sepsiszentgyörgy és Csíkszereda 1930-ban még csak tízezer körüli lélekszámú kisvárosok, Sepsiszentgyörgy lakossága 1930-ban 11898, Csíkszeredaé 8306 Sepsiszentgyörgyön a román lakosság aránya majdnem eléri a 20%-ot, de nagyrészüket 1918 után települt be (1910-

ben a város román lakossága még csak 1,2%-ot tesz ki). Hasonló a helyzet Csíkszeredában is. A II. világháború után csökken a két város román lakosságának aránya. A városok összlakossága nagyjából hasonló ütemben növekszik, nagyarányú növekedést főleg 1968-tól, meggyeközponntá válásuktól figyelhetünk meg: 11 év alatt Sepsiszentgyörgy és Csíkszereda lakossága megkétszereződik. E két város román lakosságának ugrásszerű növekedése is 1966 után következett be: Sepsiszentgyörgyön a románok átlagos éves növekedési üteme 7,54%, Csíkszeredában ennek duplája, 14,34%. Ez a növekedési ütem nem magyarázható a természetes szaporulattal. Szentgyörgyön a román lakosság magas növekedési üteme 1977 után is megmaradt, Csíkszeredában lecsökkent 2,88%-ra, megközelítve ezzel a magyarokét. 1992-ben Sepsiszentgyörgyön a románok a város lakosságának egynegyedét, Csíkszeredában pedig 16%-át tették ki.

12.táblázat. Sepsiszentgyörgy lakosságának nemzetiség szerinti alakulása 1930-tól 1992-ig

	Összes	nemzetiség					
		Román		Magyar		Egyéb	
		szám	%	szám	%	szám	%
1910*	9588	117	1,22	9263	96,61	208	2,17
1930	11898	2211	18,58	8857	74,44	830	6,97
1956	18896	2317	12,26	16308	86,30	271	1,43
1966	22058	2613	11,84	18976	86,03	469	2,12
1977	40804	5812	14,24	33975	83,26	1017	2,49
1992	68359	16092	23,54	51073	74,71	1194	1,74

*Az 1910-es adatok az anyanyelvre vonatkoznak

13.táblázat.
Csíkszereda lakosságának alakulása nemzetiség szerint
1930-tól 1992-ig

		NEMZETISÉG					
	Összes	Román		Magyar		Egyéb	
		szám	%	szám	%	szám	%
1910*	8044	46	0,57	7877	97,92	121	1,51
1930	8306	690	8,31	7134	85,89	482	5,80
1956	11996	702	5,85	11144	92,90	150	1,25
1966	15329	1120	7,31	14132	92,19	77	0,50
1977	30936	4894	15,82	25822	83,47	220	0,71
1992	46228	7497	16,22	38359	82,98	372	0,80

*Az 1910-es adatok az anyanyelvre vonatkoznak

2. AZ ETNIKAI ÖSSZETÉTEL VÁLTOZÁSÁNAK OKAI

Az előző fejezetben leírtak alapján megállapíthatjuk, hogy mind a hat városban a románság tényleges szaporulata jóval meghaladja, sőt többszöröse a magyarok és más nemzetiségűek tényleges szaporulatának. Ezáltal a románok számaránya jelentősen megnő, ami nem magyarázható egyedül a románok más nemzetiségűeknél magasabb természetes szaporulatával. A nemzetiségek népmozgalmáról a II. világháború óta nem áll rendelkezésünkre hivatalos kimutatás. „A magyarság természetes szaporodására vonatkozóan általában az erdélyi részek átlagmutatóját szokás irányadónak venni... Erdélyben a természetes szaporodás aránya a század elejétől kimutathatóan mindig alacsonyabb volt, mint a Regátban.” (Varga E. Árpád, 1998) Erre megyénként lebontva 1966-tól vannak adataink, amelyeket a következő táblázatban foglaltunk össze:

14. táblázat.
Népmozgalmi arányszámok 1966-tól 1992-ig

	1966–1977 között, átlagban, 1000 lakosra*			1978–1991 között, átlagban, 1000 lakosra**		
	Természetes szaporulat	élve születések száma	Halálozások száma	Természetes Szaporulat	élve születések száma	Halálozások száma
Bihar	7,8	18,9	11,1	2,6	15,0	12,4
Kolozs	9,8	18,9	9,1	3,8	14,4	10,6
Kovászna	10,7	20,8	10,1	7,6	18,0	10,4
Hargita	11,8	21,7	9,9	6,6	16,7	10,1
Maros	11,9	21,1	9,2	5,2	15,7	10,5
Szatmár	11,8	22,1	10,3	6,2	17,4	11,2
erdélyi átlag	9,2	19,4	10,2			
országos átlag	11,4	20,8	9,4	5,5	16,0	10,5
országos átlag városon	11,7	22,4	10,7	3,5	16,1	12,6
országos átlag vidéken	11,1	19,2	8,1	7,5	15,9	8,4

* Forrás: Varga E. Árpád

** Forrás: Date demografice

Semlyén István a Korunk 1980-as évkönyvében megjelent *Országos és nemzetiségi népességyarapodás* című tanulmányában közzétette a magyar nemzetiségűekre vonatkozó születési arányszámokat 1966 és 1977 között. Ebben a periódusban (a számított) átlagos születési arány 18,4 ezrelék, ami egy ezrelékponttal kisebb az erdélyi átlagnál és 2,4-gyel az országos átlagnál. Ezt az adatot fenntartásokkal fogadhatjuk el, hiszen Kovászna, Hargita és Maros megyékben, ahol az 1966-os népszámlálás szerint az erdélyi magyarság 40%-a élt, az élveszületések indexe magasabb nemcsak az erdélyi, de az országos átlagnál is (20,8-, 21,7- ill. 21,1 ezrelék). 1977 és 1991 között az átlagos élveszületési arányszám országosan és a magyar többségű megyékben is csökken az előző periódushoz viszonyítva, a

halálozási arányszámok kismértékű növekedése mellett. Ez a természetes szaporulat 11,4-ről 5,5-re való visszaeséséhez vezetett.

1992-ben – Románia történetében először megkezdődött az ország népességének természetes fogyása. A hivatalos kimutatások szerint a magyarság esetében a népszaporulat általános csökkenése nagyobb arányú volt, mint a népesség egészén belül. Így 1992-ben 1000 román lakosra 12 élveszületést jegyeztek, ezer magyarra csupán 9-et, ugyanakkor az elhalálozási arányszám a románok esetében 11,5 ezrelék, a magyarok esetében 14,8 ezrelék volt. Ennek eredményeként a románság 1992-ben még 6,5 ezer fővel nőtt, a magyarság viszont 9,2 ezerrel csökkent. Varga Árpád Ghețău Vasile adatait felhasználva azt állítja, hogy ez a folyamat már jóval korábban elkezdődött; „a magyar családokban lényegében évtizedek óta kevesebb gyermek látott napvilágot, mint a románokban. Az 1977. évi népszámlálás időpontjában az 50–54 éves nők¹ korcsoportjában az ezer román nőre jutó átlagos gyermekszám 2435, míg ugyanez a szám a magyar nőknél csupán 2170 volt. Ez utóbbi érték nagyjából a népesség változatlan szinten tartásához szükséges reprodukciós együtthatóval (2,2) azonos, vagyis a magyarság ekkor már – hosszabb távon – éppen csak önmaga 'újratermelésére' vélt képes.” (Varga, 1998)

Ha el is fogadjuk, hogy a magyarok esetében a természetes szaporulat kisebb az országos átlagnál, nem vonhatunk le következtetéseket a vizsgált városok nemzetiség szerinti népmozgalmáról, mivel nem rendelkezünk megyékre lebontott nemzetiségi adatokkal illetve a megyén belül városi és vidéki adatokkal.

Nyilvánvaló, hogy a városi népesség növekedési ütemét nem a természetes szaporodás, hanem a városokba irányuló vándormozgás, a pozitív vándorlási egyenleg

¹ Az 50-54 év a demográfiai számításokban az az életkor, amely a biológiai reprodukcióra való képesség végső időpontját jelzi.

határozta meg. A városok robbanásszerű növekedése összefügg az iparosodás mértékével. A *Demografia oraşelor României* című munkában (Measnicov-Hristache-Trebici, 1977) a szerzők a lakosság száma és az aktív népesség foglalkozása alapján osztályozzák a romániai városokat. Az említett paraméterek segítségével a következő várostípusokat különítik el:

I. Primér szektor

A: 20000 lakos alatt

B: 20000–99999 lakos között

II. Szekundér szektor

A: 20.000 lakos alatt

B: 20.000–99.999 lakos között

C: 100.000 lakos felett

III. Tercier szektor

A: 20.000 lakos alatt

B: 20.000–99.999 lakos között

C: 100.000 lakos felett

E felosztás szerint, az 1966-os népszámlálás adatai alapján, Szatmárnémeti, Marosvásárhely és Sepsiszentgyörgy a II.B típushoz tartozott, Kolozsvár és Nagyvárad a II.C típushoz, Csíkszereda a III.A típushoz. A könyv csak a százezer lakosnál nagyobb városokra közöl migrációs adatokat. Kolozsváron 1966-ban 185.663 lakost regisztráltak, ebből 110.926 született más településen, eszerint a bevándorlók aránya az össznépességen belül 59,75%. Ugyanez az arányszám Nagyvárad esetében egy kicsit alacsonyabb: 55,94%. A nagyvárosok, főleg az ipari központok több bevándorlót vonzottak távolabbi megyékből is, mint azok a városok, ahol főleg a tercier szektor fejlődött. A Kolozsvárra vándorlók közül például csak 29% (32.169 személy) származik Kolozs megyéből, 71 százalékuk máshol született. Most próbáljuk meg nyomon követni, miként befolyásolja a bevándorlás a város

nemzetiségi összetételének változását. Kolozsváron 1956-ban még körülbelül azonos arányban éltek a magyarok és a románok (47,8 – 47,9%), 1966-ra megváltozik ez az arány, a románok lesznek többségben (56,5 – 41,4%). Viszont Kolozs megyében korábban is sokkal magasabb volt a románok aránya, ha Kolozsvár lakosságát nem számítjuk, ez az arány méginkább megnövekszik.

15. táblázat.

Kolozs megye lakosságának nemzetiség szerinti megoszlása 1930 és 1992 között

	Kolozs megye			Kolozs megye Kolozsvár nélkül		
	román	magyar	egyéb	román	magyar	egyéb
1930	62,2	29,3	8,5	69,6	24,5	5,9
1956	68,9	28,4	2,7	76,8	21,1	2,1
1966	72,4	26,1	1,5	79,1	19,7	1,2
1977	75,4	23,4	1,2	79,4	18,8	1,8
1992	77,6	19,9	2,5	79,1	17,5	3,4

Kolozsvár környékét már 1930-ban kb. 70%-ban románok lakták, 1956-ra a vidék háromnegyede román nemzetiségű. Ha feltételezzük, hogy a megyéből Kolozsvárra bevándorló mintegy 32.000 személy nemzetiségi megoszlása megegyezik a megye etnikai megoszlásával, akkor kb. 24.000 bevándorló román-, 8000 magyar nemzetiségű. A fennmaradó 79.000 bevándorló 15–16%-a Kárpáton túl született (a megyére számított adat 14,96%), tehát majdnem 100%-ban román nemzetiségű (kb. 12.000). Végül nézzük a más erdélyi megyékből Kolozsvárra települő 67.000 főt 2/3 román – 1/3 magyar arányban. (Erdély nemzetiségi összetétele 1930-ban 58% román, 28% magyar, 1966-ban 68% román, 24% magyar). Számításaink a következő eredményhez vezetnek:

24.000+12.000+45.000=**81.000** román nemzetiségű
8.000+22.000=**30.000** magyar nemzetiségű
bevándorló.

Ilyenformán a bevándorlás nagymértékben megváltoztathatta a korábban magyar többségű Kolozsvár- és más erdélyi nagyvárosok nemzetiségi összetételét. A falusi népesség városba telepedése közvetve is befolyásolta a nemzetiségi összetételt. A frissen városra költözött termékeny korosztály egy ideig városon is megőrizte a vidékre jellemző gyerekvállalási szokásokat, így a városon megnőtt az élveszületések száma és a természetes szaporulat, ami a románság számának gyors növekedéséhez vezetett.

Későbbi időpontokból csak megyei szintű bontásban vannak bevándorlási adataink. Vizsgáljuk meg, hogyan alakult 1992-ig a bevándorlás azokban a megyékben, amelyekhez az általunk vizsgált városok tartoznak. Ennek elemzéséhez az 1992-es népszámlálás során felvett születési helyre és lakóhelyre vonatkozó adatokat használtuk fel. Ezekből az adatokból sajnos nem derül ki a megyén belüli vándorlás mértéke. A más megyéből érkezőket születési helyük szerint csoportosítottuk, első lépésben erdélyi és Kárpátokon túlról érkezett bevándorlókra. Észrevehető, hogy a szomszédos megyékből jóval többen jöttek, mint Erdély távolabbi részeiről, ezért a szomszédos megyéket külön csoportba soroltuk. Hargita, Kovászna és Maros megye esetében a szomszédos moldvai megyék már szerepeltek a „Kárpátokon kívül” – kategóriában, így ide csak erdélyi szomszédait soroltuk. A százalékos összetétel számításánál nem vettük figyelembe azokat az eseteket, ahol az alanyok a születési helye nem volt megjelölve.

16. táblázat.
A bevándorlók születési hely szerint elkülönített csoportjainak aránya az összbevándorlók számán belül

megyék	bevándorlók száma	A BEVÁNDOROLÓK SZÜLETÉSI HELYE				
		Erdély összesen	Szomszédos megye	más erdélyi megye	Kárpátokon kívül	más ország
Bihar	64976	75,86	46,20	29,66	19,10	5,04
Kolozs	115887	81,65	65,03	16,62	16,11	2,25
Kovászna	37313	67,92	44,10 *	23,82	30,64	1,44
Hargita	38032	62,95	44,86 *	18,08	34,95	2,10
Maros	73918	79,75	54,67 *	25,08	17,73	2,52
Szatmár	34514	81,61	53,25	28,36	13,11	5,28

* a moldvai megyék nélkül

17. táblázat.
A más megyében születettek száma születési helyük szerint

megyék	a megye összlakossága	ebből bevándorló	A BEVÁNDORLÓK SZÜLETÉSI HELYE					születési hely ismeretlen
			Erdély összesen	szomszédos megye	más erdélyi megye	Kárpátokon kívül	más ország	
Bihar	638863	64976	49289	30018	19271	12410	3277	1248
Kolozs	736301	115887	94616	75359	19257	18665	2606	1184
Kovászna	233256	37313	25342	16454*	8888	11432	539	336
Hargita	348335	38032	23941	17063*	6878	13293	798	457
Maros	610053	73918	58949	40411*	18538	13103	1866	1507
Szatmár	400789	34514	28167	18379	9788	4526	1821	563

* a moldvai megyék nélkül

18. táblázat.
A bevándorlók születési hely szerint
elkülönített csoportjainak aránya a megye
össztlakosságán belül

Megyék	A megye össztlakossága	Ebből bevándorló	A BEVÁNDOROLTAK SZÜLETÉSI HELYE				
			Erdély összesen	szomszédos megye	más erdélyi megye	Kárpátokon kívül	más ország
Bihar	638863	10,17	7,72	4,70	3,02	1,94	0,51
Kolozs	736301	15,74	12,85	10,23	2,62	2,53	0,35
Kovászna	233256	16,00	10,86	7,05*	3,81	4,90	0,23
Hargita	348335	10,92	6,87	4,90*	1,97	3,82	0,23
Maros	610053	12,12	9,66	6,62*	3,04	2,15	0,31
Szatmár	400789	8,61	7,03	4,59	2,44	1,13	0,45

* a moldvai megyék nélkül

Számszerűleg Kolozs megyébe érkezett a legtöbb bevándorló, a relatív számokat tekintve viszont Kovászna megye vezet, az össztlakosság 16%-a született más megyében. A feltételezésekkel ellentétben a Kárpátokon kívülről érkezők Kolozs megyében például csak az összbevándorlók 16,11%-át képezik. Kovászna és Hargita megyében azért magas a bevándorlók aránya, mert sokan érkeznek a szomszédos Bacău- illetve Neamț megyékből: Bacău-ból Hargitába 4735-en, Kovászna-ba 3691-en, Neamț-ból Hargitába 3465-en vándoroltak.

Kolozs megyébe legtöbbször Szilágyból érkeztek, 22 ezren, Marosból 17 ezren, Fehér megyéből 15 ezren, Beszterce-Naszód megyéből 12 ezren. Habár Kolozs megye Biharral is szomszédos, innen csak 4.000 bevándorló érkezett, valószínűleg azért, mert Nagyvárad is jelentős ipari központ, és erős a vonzása. Kolozs megyéből viszont mintegy 6.000-en vándoroltak Biharba. Jelentős megyeközi vándorlás figyelhető meg Hargita és Maros megyében: Hargitából Maros megyébe 16 ezren vándoroltak, Maros megyéből Hargitába 11 ezren.

A Kárpátokon túl született bevándorlókra vonatkozó 1992-es adatokat összehasonlíthatjuk a korábbi, 1966-os és 1977-es adatokkal is.

19. táblázat.
A Kárpátokon túl születettek számának és arányának változása

megye	a Kárpátokon túl született					
	1966		1977		1992	
	szám	%	szám	%	szám	%
Bihar	11189	1,9	11456	1,8	12410	1,9
Kolozs	18193	2,9	20355	2,8	18665	2,5
Kovászna	5824	3,3	6822	3,4	11432	4,9
Hargita	7437	2,6	13605	4,2	13293	3,8
Maros	12723	2,3	12568	2,1	13103	2,1
Szatmár	3248	1,0	3567	0,9	4526	1,1

20. táblázat.
A megye lakosságából a Kárpátokon túl születettek száma és aránya a három népszámlálás időpontjában

Megye	A Kárpátokon túl született					
	1966		1977		1992	
	szám	%	szám	%	szám	%
Bihar	11189	1,9	11456	1,8	12410	1,9
Kolozs	18193	2,9	20355	2,8	18665	2,5
Kovászna	5824	3,3	6822	3,4	11432	4,9
Hargita	7437	2,6	13605	4,2	13293	3,8
Maros	12723	2,3	12568	2,1	13103	2,1
Szatmár	3248	1,0	3567	0,9	4526	1,1

Megállapíthatjuk, hogy Bihar, Kovászna és Hargita megyékben a bevándorlók száma 1966 és 1977 között nő, majd 1977 és 1992 között csökken. Kolozs megyében a bevándorlók aránya folyamatosan csökken, Szatmár megyében 1977 és 1992 között újra emelkedik.

Léteznek olyan számítások, amelyek segítségével hozzávetőlegesen megállapíthatjuk az 1966-ig Kolozsvárra betelepülők nemzetiségi összetételét (de választhatunk bármely más megyét is). Az 18.665 Kárpátokon túlról érkező bevándorlót 100%-ban román nemzetiségűnek tekinthetjük, az Erdélyből betelepülő 94.600 egyén 25%-a valószínűleg magyar és 75%-a román. Így kb. 23.500 a magyar és 90.000 a román bevándorló Kolozs megyében.

A bevándorlás mellett a népesség számának alakulásakor a megyéből történő elvándorlást is figyelembe kell vennünk. Míg 1992-ben a Kolozs megyében lakók közül 115.887 született más megyében, 103.579 Kolozs megyei születésű egyén lakott máshol. Kolozsváron a migrációs többlet valószínűleg sokkal nagyobb, mint egész Kolozs megyében, mivel a városra való vándorlás mindig nagyobb mértékű, mint a városról való elvándorlás. A 22. táblázatban a többi megyére vonatkozó adatokat is megtaláljuk:

21. táblázat.
Bevándorlók és kivándorlók az 1992-es népszámlálás alapján

megye	bevándorlók	kivándorlók	vándorlási egyenleg
Bihar	64976	74410	-9434
Kolozs	115887	103579	12308
Kovászna	37313	34830	2483
Hargita	38032	64800	-26768
Maros	73918	112763	-38845
Szatmár	34514	62613	-28099

A vándorlási egyenleg két megyében pozitív, máshol nagyobb a kivándoroltak száma, mint a bevándorlóké. A kivándorlókat is csoportosítottuk aszerint, hogy Erdélyben vagy a Kárpátokon túl laknak. Kolozs megyéből 24.639-en vándoroltak a Kárpátokon túlra, ebből 12.297 személy a fővárosba költözött. A főváros vonzása Kovászna és

Hargita megye esetében kisebb mértékű, míg a többi megyéből a Kárpátokon túlra vándorlók fele Bukarestben lakik.

Az erdélyi városok nemzetiségi összetételének megváltozásához a kivándorlás is, hozzájárult mely a magyar nemzetiségűek körében arányaiban jóval magasabb volt, mint a románok esetében. A nemzetiség szerinti emigrációra csak országos adatokkal rendelkezünk. 1977 és 1991 között 16.5295 román, illetve 63.427 magyar telepedett le külföldön. A magyarok többsége, 40 ezer személy az utolsó négy évben vándorolt ki, a románok közül a nevezett periódusban mintegy 70 ezren. Kolozs megyéből 1988 és 1991 között 10 ezren vándoroltak ki, Hargita megyéből 5 ezren. Megfigyeltük, hogy a regáti megyékből minimális volt a kivándorlás, Olt megyéből 203-an, Prahovából 1317-en vándoroltak ki. Kijelenthetjük tehát, hogy a magyarság az emigráció miatt is sokat veszített lélekszámából. A nemzetközi vándorlás inkább a városi lakosságra jellemző, így ez a veszteség nagyobb mértékben érinti az erdélyi városokat.

A dolgozatban megpróbáltunk adatokkal szolgálni Erdély magyar többségű nagyvárosainak „elrománosodásához”. Az iparosítás és az urbanizáció hatására megnőtt a földrajzi mobilitás, nagy tömegek változtattak lakhelyet. Az erdélyi nagyvárosokat körülölelő román többségű vidéki lakosság városokba való áramlása egyértelműen a városok etnikai összetételének megváltozásához vezetett. Ugyanakkor a két székelyföldi megyét leszámítva a román többség természetes szaporodása magasabb a magyarokénál. A nyolcvanas évek második felében jelentősen megnövekedett a Romániát – részben legálisan, részben illegális úton – elhagyó magyarok száma.

Irodalom:

*** *Județele României Socialiste* (1997), Ed. 2. Ed. Politică, București.

Measnicov Ioan – Hristache, Ilie – Trebici, Vladimir (1977): *Demografia orașelor României*. București, 93–112. p.

Nyárádi R. Károly (1996): *Az 1977. évi romániai népszámlálás eredményeinek kiértékelése, különös tekintettel a nemzetiségi és anyanyelvi viszonyokra*. In.: Erdély etnikai arculatának változása, Teleki László Alapítvány, Budapest.

Sabin Manuilă (ed.) (1938): *Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930*. Vol. II., Neam, limba maternă, religie. Institutul Central de Statistică, București

*** (1959) *Recensământul populației din 21 februarie 1956*. Structura demografică a populației, Direcția Centrală de Statistică . București

*** (1969) *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966*. Partea întâi. Populația. Direcția Centrală de Statistică, București

*** (1980) *Recensământul populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977*. Vol. I. Populație – structura demografică. Direcția Centrală de Statistică, București

*** (1995) *Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992*. Structura etnică și confesională a populației, Comisia Națională pentru Statistică. București

*** (1994) *Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992*. Vol. 1. Comisia Națională pentru Statistică, București

*** (1994) *România. Date demografice*. Comisia Națională pentru Statistică, București

Semlyén István (1980): Országos és nemzetiségi népességgyarapodás. In.: *Korunk évkönyv, Kolozsvár-Napoca*

Süle Andrea (1988): *Tények és következtetések a II. világháború utáni romániai népszámlálások adatai alapján*. In. Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Intézet évkönyve, Budapest

Varga E. Árpád (1988): Az erdélyi magyarság főbb statisztikai adatai az 1910 utáni népszámlálási tükrében. In.: *Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Intézet évkönyve, Budapest*

Varga E. Árpád (1998): Nemzetiségi népességfejlődés és a magyarság lélekszámának alakulása Erdélyben 1920 és 1995 között. In.: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*. Püski, Budapest. p. 167–179.

Varga E. Árpád (1998): *Az erdélyi magyarság lélekszámáról*. In.: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*, Püski, Budapest. 120–166. p.

Varga E. Árpád (1998): *A romániai magyarság főbb demográfiai jellemzői az 1992. évi népszámlálás eredményei alapján*. In.: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*. Püski, Budapest. 260–276. p.

Varga E. Árpád (1998): *A családok nemzetiségi és felekezeti összetétele Romániában az 1992. évi népszámlálás eredményei alapján*. In.: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből* Püski, Budapest. 298–333. p.

Varga E. Árpád (1992): *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén*. In.: *Regio – MTA Történettudományi Intézet, Budapest*